علمی - پژوهشی
فصلنامهٔ تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه
سال بیست و یکم، شمارهٔ ۸۳ «ویژهٔ پژوهش‌های حدیثی»، تابستان ۱۴۰۳، ص ۱۲۸-۱۴۳

رویکرد قرآن و روایات درالگو پذیر شدن اسلامی اشتغال زنان *

سیداصغر حسینی خان به بن[۱]/ محمد اسدی مهماندوستی[۲]

چکیده: زنان در جوامع به طور گسترده و روز افزون مشتاق به اشتغال بیرون از خانه هستند و همین اشتیاق هجوم آنها به کار، در عرصه‌های عمومی جوامع، می‌تواند حامل یک سری پیامدهائی باشد بنا به استنباط آیات در قرآن و روایات‌های واصله با حضور مؤثر زنان در اجتماع و اشتغال آنان در صحنه‌های مختلف اقتصادی مخالفتی نشده است، اگر چه مسئولیت‌های زنان در دورهٔ اسلامی با جامعهٔ معاصر از لحاظ توانمندی جسمی و بدنی شباهتی ندارد ولی اهداف گنجانده شدهٔ اشتغال اسلامی در آن وجود دارد. دراین خصوص بسیاری از اندیشوران اسلامی با اشتغال زن وحصوردر اجتماع موافق می‌باشند عده‌ای از بزرگان دین مخالف اشتغال زن در بیرون خانه هستند و روایت‌هائی درخانه ماندن زن را شایسته‌تر می‌داند، چراکه که زن مادر و همسربودن خود را برای شوهر و فرزندان نشان دهد. اما باید پذیرا باشیم که زنان در سایر نقش‌های اجتماعی صلاحیت دارند، و آنها می‌توانند. در اکثر مدیریت‌ها علی رغم محدویت‌ها خود را نشان دهند. ملاک این مقاله رویکرد روایات و پیامدهای مثبت و منفی زنان در جهت الگوپذیری اشتغال اسلامی می‌باشد، که به صورت کتابخانه‌ای جمع آوری وتدوین و استنباط شده است.

کلید واژگان: قرآن، رویکرد، روایات، اشتغال، زن.

---

* دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۲؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۹.
۱. دانشجوی دکتری قرآنو علوم دانشگاه آزاد یادگار امام.
۲. استاد دانشگاه قرآن و علوم یادگار امام (استاد راهنما).

مقدمه

از جمله مباحث مهم، رویکرد اقتصادی خانواده، اشتغال زنان است که انگیزه‌های ویژه‌ای می‌طلبد. با بررسی آیات قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام، در می‌یابیم که اسلام، زن را از کسب و کار، فعالیت و اشتغال منع نکرده است؛ از این رو در این نوشتار در صدد هستیم با بهره‌گیری از قرآن و معصومین علیهم‌السلام اشتغال و تحصیل زن را در خارج از خانه تحلیل و بررسی کنیم و پیامدهای الگوی اسلامی را معرفی نمائیم. زنان و مردان برای رسیدن به هدف یکسان آفریده شده‌اند. و در این مسیر برای هریک با داشتن امکانات لازم و متفاوت و متناسب با استعداد و ظرفیتشان در زیباترین قالب و هماهنگ با تقسیم مسئولیت‌های طبیعی در نظر گرفته شده‌اند، از آن جهت که کار و تلاش برای گذراندن زندگی لازم وضروری است و ضامن سلامت جسم و روح انسان اشتغال و کار محسوب می‌شود، در واقع انسان با تلاش و کوشش به نوعی قداست شخصیتی می‌رسد. در نهاد خانواده زن و مرد مکلفند برای رفع نیازهای زندگی مادی و معنوی لزوما بر پایۀ تقسیم کار و توزیع مسئولیت در ساعت مشخصی از شبانه روز در قبال اجرت معینی تلاش نمایند.

پیشینه تحقیق

اشتغال زنان در خارج از خانه همواره موردتوجه بوده و کمتر اندیشمندی اسلامی را می‌توان یافت که در زمینۀ اشتغال زن در اسلام سخن نگفته باشد از آن جا که اشتغال زنان ابعاد مختلف و متنوعی دارد، هریک از نویسندگان از زاویه‌ای به تحقیق و پژوهش دربارۀ آن پرداخته‌اند، جامعه شناسان در کتاب‌های جامعه‌شناسی، روانشناسان در کتابهای روان‌شناسی و حقوق‌دانان در کتاب‌های حقوقی در مورداشتغال زنان سخن به میان آورده‌اند. کتاب‌هائی مانند کتاب از نگاه آیات و روایات احمد طاهری نیا و کتاب وضعیت زن در عصر اسلامی از آقای جواد واعظی و مقاله‌های اشتغال زنان از آقای یوسف خیری و لیلا سادات زعفرانچی، مقاله مشاغل زنان در عصر رسالت نوشته محسن سعید زاده تمام آثار ارزشمند است تا با بهره گیری از این آثار چالش در جهت بهره برداری الگوی

اسلامی اشتغال زن را به رشته تحریر در آورم، این پژوهش به صورت توصیفی وتحلیلی از راه بررسی آیات قرآن کریم و کتب روایی تدوین گردیده تا جواز اشتغال زن در عرصه‌های عمومی و اجتماعی مستعد گردد.

بیان مساله

زنان به دلیل مسئولیت‌های متفاوت از مردان، در خصوص اشتغال با محدودیت‌هایی مواجه می‌باشند. آیاتی از قرآن کریم (نساء/۳۲)؛ (نساء/۲۲) و (روایات معصومین علیهم‌السلام) (عاملی، ۱۹۹۱م: ص۹۳-۹۵) نشان می‌دهد، زنان می‌توانند همانند مردان از کسب خود درآمدی داشته باشند و به اختیار خود نیز آن را هزینه کنند. آیاتی از قرآن کریم نیز بیانگر آن است که برخی از همسران و یا فرزندان اناث پیامبران دارای مشاغلی بوده‌اند. (قصص، ۲۳). مسئله ومشکلی که در این جا بروز می‌کند ناسازگاری اولیه‌ای است که بین این دو وجه وجود دارد؛ وجهی مربوط به محدودیت‌ها و الزام‌هایی که برای زنان وجود دارد و وجه دیگری که در ظاهر اشتغال زنان را مجاز نشان می‌دهد. نیازهایی است که در جامعه وجود دارد ودر آینده نیز توسعه پیدا خواهد کرد، که اشتغال زنان را ضروری می‌سازد. بعلاوه آنکه برخی از زنان بنا به دلایلی نان آور خود ویا خانواده هستند نبودن شغل برای زنان ممکن است زمینه‌های انحراف زن را فراهم کند. با رویکرد مناسب وبا الگوی اسلامی و برگرفته شده از روایات و توصیه‌های امامان معصوم علیهم‌السلام این ناسازگارهای اولیه در خصوص زنان در جامعه مرتفع شود در نتیجه از استقلال اقتصادی بهره‌مند شوند و نیز نیازهای خود و خانواده و جامعه را برآورده سازند.

اشتغال در لغت:

اشتغال بروزن افتعال، از مادهٔ (شغل)است، که در لغت به معنای کار و پیشه، مشغول شدن و به کار پرداختن. سرگرم شدن(عمید، ۸۴۷، ۱۳۶۳) آمده است. شغل در اصطلاح: یعنی حالت و عارضه‌ای که انسان را از دیگر چیزها غافل می‌سازد (اصفهانی، ۳۳۳، ۱۳۷۳۴). اشتغال در اصطلاح: یعنی مشغول بودن در کاری که پاداش دارد. از دست دادن شغل

به این معناست: یعنی بیکار شدن از کار و اشتغال. بنابراین بیکار کسی است که در جستجوی کار است و در فن و حرفهٔ عادی خود کاری را نمی‌یابد که مزد عادی را به دست آورد (سووه، ۱۳۵۴، ص۱۲۴).

در جایی دیگر آمده است: کار در معنای معمول آن، هرنوع اشتغالی است که پاداش مالی برآن مترتب باشد. از دست دادن کار خود به معنای سقوط در بیکاری است(بیرو، ۱۳۷۰، ص۱۱۵). باتوجه به این تعاریف می‌توان گفت: اشتغال پرداختن به کاری معین، در وقتی مشخص با حقوق و مزایای تعیین شده است.

رویکرد قرآنی اشتغال زنان

الف: دامداری و چوپانی

قرآن کریم از دختران حضرت شعیب علیه‌السلام در حال انجام دامداری وچوپانی یاد می‌کند که ضرورت اقتضاء می‌کرد ایشان بیرون از خانه از گوسفندان خود مراقبت کنند و آن‌ها را به صحرا ببرند تا به پدرشان که پیر و سالخورده واز کار افتاده بود کمک نمایند و مخارج زندگی خود را تامین «...وَلَمَّا وَرَدَ مَاء مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاء وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ... فَجَاءتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاء(قصص/۲۳، ۲۵)؛ یکی از آن دو زن در حالی که به آزرم گام بر می‌داشت نزد وی آمد...». نکره آمدن کلمه «استحیاء»عظمت حالت شرم را می‌رساند، و مراد از این که راه رفتنش بر استحیاء بود، این است که عفت و نجابت از طرز راه رفتنش پیدا باشد. (طباطبایی، ۱۳۸۲، ص۳۷).

نکات کلیدی در این آیات

۱- از حیاء و ضعف زنان سوء استفاده نشود. اگر قانون و حمایتی در کار نباشد، بسیاری از مردان، حقوق زنان را نادیده می‌گیرند. «امه من الناس... «

۲- حریم میان زن ومرد یک ارزش است که دختران حضرت شعیب آن را مراعات می‌کردند. " وَوَجَدَ مِن دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ "؛

۳- حمایت از زنان یک ارزش انسانی است؛

۴- گفتگوی مرد بازن در صورت لزوم مانعی ندارد " ماخطبکما "

۵- کار زن در خارج ازمنزل اشکالی ندارد، به شرط آنکه:

الف: زن در محیط کارتنها نباشد. "امراتین"؛

ب: بامردان اختلاطی نداشته باشد"من دونهم"؛

ج: مردی که توان کار داشته باشد، در خانواده نباشد.

۶- در موضع غیر عادی، از خود دفع شبه کنیم " وابونا شیخ کبیر"؛

۷- وقتی پدر و نان آور خانواده از کار می‌افتد، همهٔ فرزندان حتی دختران نیز مسئول هستند.

۸- رفت و آمد زن در بیرون از خانه باید براساس حیاء و عفت باشد " تمشی علی استحیاء"

رویکرد الگوپذیری اسلامی

اشتغال دختران حضرت شعیب در بیرون ازخانه به چوپانی براساس یک سری از شوون و ارزش‌های دینی بود که عبارت‌اند از: عدم اختلاط با مردان؛ مجزا شدن محیط کار؛ حفظ حیاء و عفت؛ انجام کار با تعهد و مهارت و دقت. در صورتی که زنان شاغل ما در جامعه باعبرت از دختران حضرت شعیب شوون وارزش‌های دینی را رعایت نمایند، از اذیت و آزار جنسی در امان مانده و در امنیت، سلامت و پاکی به سر خواهند برد.

ب: زن وحاکم شدن

سلطنت، فرمانروایی، مدیر و ملک بودن، فردی را می‌طلبد که اهل رای و نظر، شور ومشورت، حق طلب، محتاط و با سطوت وشوکت باشد. براین اساس هر زنی توانایی مدیریت و فرمانروایی یک جامعه را ندارد؛ «إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ؛ (نمل/۲۳)؛ من زنی را یافتم که بر آن‌ها سلطنت می‌کرد و از هر چیزی به او داده شده بود و تختی بزرگ داشت».

«وَجَدتُّهَا وَ قَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ؛ (نمل/۲۴)».

رویکرد در این آیات

مفسّران دیگر در ذیل این آیهٔ شریفه بیان کرده‌اند که زن می‌تواند حکومت کند، ولی حکومت زن بر جامعه، با وجود شایستگی‌های بسیار در وی، چندان با وضع روحی و جسمی او سازگار نیست که هُدهد نیز از این مسئله تعجّب کرد. (قرائتی، ۴۴۷، ۱۳۷۸)

الگو در این آیه

بنابراین، زنان باید درجامعه شغلی را انتخاب کنند که با وضع جسمی و روحی‌شان سازگار بوده و به شأن و منزلت و شخصیّت‌شان خدشه وارد نکند.

ج: زن ومشاغل دریایی

در پاره‌ای از آیات قرآن کریم، برخی از نعمت‌هایی را که به انسان ارزانی داشته یادآور می‌شود. از جملهٔ آن آیات عبارت است از «وَهُوَ الَّذِی سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْکُلُواْ مِنْهُ لَحْمًا طَرِیًّا وَ تَسْتَخْرِجُواْ مِنْهُ حِلْیَةً تَلْبَسُونَهَا؛ (نحل/۱۴)؛ او کسی است که دریا را مسخر ساخت تا از آن گوشت تازه بخورید و زیوری برای پوشیدن از آن استخراج کنید».

با تأمل در این آیه می‌توان گفت به دو نوع اشتغال زنان اشاره شده است:

رویکرد در این آیه

ماهیگیری؛ زیرا مقصود از خوردن گوشت تازه از دریا، گوشت ماهی است که متوقف بر صید آن می‌باشد. بنابراین، تقدیر آیه چنین است... لتصطادوا و تاکُلوا؛

الگو در این آیه

غوّاصی و استخراج زیور آلاتی مانند لؤلؤ و مرجان از دریا. خطاب در این آیه نیز ناظر به گروه خاصّی نیست. هر کس، چه زن و چه مرد می‌تواند از دریا ماهی صید کند و نه در آیات و نه در روایات، کار شیلات به صف مردان اختصاص داده نشده است. همچنین دلیلی بر اختصاص غواصی و پیدا کردن لؤلؤ و مرجان به مردان نداریم، از این رو این حرفه نیز به عنوان یک فعالیت اقتصادی به مردان اختصاص ندارد (طاهری نیا، ۲۶۵، ۱۳۸۹).

د: زن و شیردهی و دایگی (کودک داری)

«أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى[(طلاق، ۶).

در این آیه، به مردانی که زن خود را طلاق داده‌اند و نوزاد شیر خوار دارند امر کرده است در صورتی که مادر کودک «حاضر شد نوزاد خود را شیر دهد، بر شماست که اجرت شیر دادنش را بدهید، در این صورت پدر باید برای تغذیهٔ نوزاد، زنی را به عنوان دایه بگیرد تا او را شیر بدهد(طبرسی، ۴۸:۱۹۹۵).

رویکرد در این آیه

با دقت دراین آیهٔ شریفه می‌توان استدلال کرد کار شیر دهی و کودک یاری از مشاغل خاص بانوان، متناسب با شان و منزلت و سازگار با روحیهٔ احساسی آنهاست که ضرورت ونیاز جامعه اقتضاء می‌نماید گاهی در عرصهٔ عمومی حاضر شوند و نقش خود را ایفاء نمایند.

الگو در این آیه

دایگی و شیر دادن به نوزادانی که مادرانشان شیر نداشتند یا از دنیا رفته بودند، در عصر ولایت و رسالت میان زنان رایج بوده است؛ چنان که حلیمهٔ سعدیه به پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شیر داد. و چند تن از زنان دیگر نیز برای همین کار به مکّه آمدند(یوسفی غروی، ۲۲۲:۱۳۸۲).

اشتغال زنان در روایات

الف: ریسندگی و بافندگی

در روایات اسلامی آمده است که برخی از زنان شغل ریسندگی و بافندگی داشته‌اند که ائمهٔ معصومین علیهم‌السلام نه تنها آن‌ها را از انجام این کار نهی نکرده‌اند؛ بلکه این اشتغال را حلال شمرده و زنان را بر ادامه دادن به این شغل تشویق کرده‌اند. از جمله این که در کافی آمده است: ام حسن نخیعه می‌گوید: حضرت علی علیه‌السلام در راه مرا دید و فرمود: ام حسن! به چه کاری مشغولی؟ گفتم بافندگی می‌کنم. فرمود: بدان که حلال‌ترین کسب است. (کلینی، ۸۶:۱۳۷۵)

ب: نوحه خوانی

نوحه خوانی کاری است که زنان در گذشته داشته‌اند و اکنون در جامعهٔ اسلامی نیز در بین آن‌ها مرسوم است و دلیل بر مجاز بودن این شغل برای زنان این است که ائمه علیهم‌السلام مانع انجام این کار توسط بانوان نشده‌اند؛ بلکه انجام آن را از راه صحیح تأیید و تشویق کرده‌اند. چنان که در روایتی نقل شده است که حنّان بن سدیر می‌گوید: «در محلهٔ ما زنی بود که کنیزی نوحه خوان داشت. این زن از راه نوحه خوانی آن کنیز زندگی‌اش را اداره می‌کرد. وی نزد پدرم آمد و گفت: تو می‌دانی که زندگی من از طرف خدا و به وسیلهٔ نوحه خوانی این کنیز تأمین می‌شود. دوست دارم از امام صادق علیه‌السلام بپرسی که اگر این کار حلال است، ادامه دهم؛ وگرنه، کنیز را بفروشم و از بهای آن زندگی کنم تا خدا فرجی برساند. پدرم گفت: پرسیدن این مسئله از امام برای من دشوار است. او اضافه می‌کند: وقتی خدمت امام رسیدیم، خودم از حضرت دربارهٔ مسئلهٔ آن زن پرسیدم، فرمود: آیا برای اجرت شرط می‌کند یا نه؟ گفتم: به خدا قسم نمی‌دانم شرط می‌کند یا نه. حضرت فرمود: به آن زن بگو شرط نکن و هر چه دادند بپذیر. (همان، ۱۳۷۵:۸۶).

ج: آرایشگری

اشتغال زنان در گذشته به کار آرایش گری وجود داشته و در عصر حاضر نیز در جامعهٔ اسلامی بانوان این حرفه و شغل را که مختص زنان است، در محیط خانه و در بیرون از منزل انجام می‌دهند. این امر که در عصر حاضر نیز زنان به این حرفه مشغول‌اند؛ می‌تواند دلیل بر جواز اشتغال به آرایش گری برای بانوان باشد. که ائمهٔ معصومین علیهم‌السلام نه تنها این کار را حرام ندانسته‌اند؛ بلکه بانوان را بر ادامهٔ این شغل تشویق نموده‌اند. چنان که در روایتی نقل شده است: ابن ابی عمیر با واسطه از امام صادق علیه‌السلام نقل می‌کند: یکی از زنانی که به آرایش گری بانوان اشتغال داشت، بر رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله وارد شد. حضرت فرمود: آیا شغلت را رها کرده‌ای یا هنوز به آن ادامه می‌دهی؟ زن گفت: ای پیامبر خدا! بر شغلم باقی هستم، مگر آن که نهی‌ام فرمایید تا آن را کنار بگذارم. حضرت نه تنها او را از آن کار منع نکرد، بلکه اجازه فرمود به کارش ادامه دهد(همان، ۱۳۷۵:۱۱۹).

د: عطر فروشی

از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است که زنی به نام زینب عطاره حولا نزد زنان پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌آمد و عطر فروشی می‌کرد. روزی پیامبر اکرم وارد خانه شد و او را نزد همسرانش دید به وی فرمود: منزل ما را خوش بو کردی. زینب عرض کرد: منزل به بوی شما معطرتر است. پس از این سخنان، حضرت برخی از آداب و احکام خرید و فروش را برای وی بیان کرد (همان، ۱۵۱:۱۳۷۵) این روایت نیز بیان گر جواز شغل عطر فروشی برای زنان است که منعی از انجام آن صورت نگرفته است.

با بررسی منابع روایی روشن شد که زنان افزون بر مسئولیت ادارهٔ منزل وتربیت فرزندان، از انجام مشاغل زنانه در بیرون از خانه، با حفظ حجاب نهی نشده‌اند؛ بلکه ضرورت ایجاب می‌کند که برخی مشاغل تخصصی به زنان سپرده شود.

زنان اجتماعی در اسلام

الف: حضرت خدیجه علیهاالسلام

همسر تاجر و زن رسول خدا بود، درهمان آغازین روزهای ظهور اسلام، مسلما ن شد و در روزگارانی که جاهلیت بر د لهای مردم عرب حکمرانی می‌نمودو اسلام هیچ پایگاهی نداشت، وی نخستین کسی بود که نور اسلام را به دل خویش راه داد (ابن اثیر الجزری، ۴۳۵:۱۴۰۵).

ب: سمیه

سمیه مادر عمار و یاسر که تحت شکنجه‌های فراوان قرار گرفت ولب به سخن نگشود (ابن اثیر الجزری، ۴۳۵:۱۴۰۵).

رویکرد اشتغال زنان در عصر اسلامی

اشتغال در تولید

زنان در عصر اسلامی و صادقین متصدّی مشاغل و حرفه‌های گوناگونی بوده‌اند. و بخش عمده‌ای از نیروی کار، تخصص و تولید بر عهده زنان بوده است. نصوص روایی نشانگر آن است که رسول‌خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله و امامان معصوم علیهم‌السلام ترویج دهندهٔ اشتغال زنان و یا

دست کم آن را پذیرفته بودند. برای نمونه کارهای ریسندگی، دست فروشی، آرایش‌گری، عطر فروشی، کشاورزی، خیاطی و... در میان زنان رایج بوده است.

۱-پیامد آیات و روایت اشتغال در تولید

پس با توجه به این شواهد اشتغال زنان خود به خود امری ناپسند و ممنوع نیست و حتّی ممکن است پسندیده و درحدّ واجب کفایی و یا در مواردی واجب عینی باشد. (زمخشری، ۱۴۰۷ق:۵۲۳)

۲-الگوی روایت اشتغال در تولید

دین اسلام نیز اشتغال زنان را در عرصۀ عمومی ممنوع نکرده است. (نساء/۳۴) و(اعراف /۱۸۹) ونساء/۳۲)

کلیت اطاعت پذیری اشتغال زنان

الف: قنوت وتمکین

قنوت و تمکین زن از شوهر یکی از راه‌های ایجاد سکون و-آرامش است لغت شناسان قنوت را به معنای اطاعت و پرستش همراه با خضوع و فروتنی (راغب، ۲۵۰: ۱۳۷۴)مکین را قدرت بخشی به شخص ومسلط ساختن او معنا کرده‌اند(الخوری شرتونی، ۱۴۰۳:۱۲۳۴)

از نظر اسلام زن موظف است از شوهر خود «در همۀ آن چه به مسئلۀ استمتاع وحقوق و مسا ِیل او مربوط است، هنگام حضورش اطاعت نماید». (علاسوند، ۱۳۹۰:۱۲۹). «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ (نسا/۳۴). مردان را بر زنان تسلط و حق نگهبانی است از اولین ومهم‌ترین واجبات است. یعنی نخستین امری که یک زن شایسته در مقابل همسر خود وظیفه دارد، این است که از شوهر خود اطاعت نماید. اگر امری واجب ایجاب کند زن می‌تواند بدون اذن شوهر از منزل خارج شود. به عنوان مثال»اگر در خانواده وبه وسیله شوهر امکان آموزش دین، ودانایی به مسائل و احکام واجب برای زن وجود نداشته باشد. یا وظیفۀ واجبی برای زن ایجاب کند»(نجفی، ۱۸۴:ق۱۳۹۴) زن می‌تواند بدون اجازۀ شوهر، صرفا برای تعلیم احکام واجب خود یا مثلا انجام (حج واجب) از خانه بیرون رود» (صادقی اردستانی، ۴۲، ۱۳۷۵).

مختار بودن اشتغال زن

۱- بنا براین زن موظف است از شوهر خود در چهار چوب شرع و امور پسندیدهٔ هر جامعه اطاعت نماید.

ترسیم اشتغال زنان

اشتغال زن باید شناور و منعطف باشدبه گونه‌ای که ملزم نباشد همیشه در ساعت وقت معینی از شبانه روز کار کند، بلکه قادر به جابجایی وتغییر زمان کار خود باشد تا اگر برای او مشکلی به وجود آمد بتواند ساعات کاری خود را تغییر داده و جابجا کند. به عبارت دیگر مرخصی‌های غیر قابل پیش بینی برای او در نظر گرفته شود تا در هنگام ضرورت بتواند استفاده کند. نه اینکه در صورت غیبت برای اوجایگزین آورده شود. مانند شغل معلمی و تدریس.

ب: متناسب و سازگار با ویژگی‌های جسمی زن

با توجه به اینکه زن از نظر جسمی ناتوان و ضعیف‌تر ازمرداست و انجام کارهای سنگین وطاقت فرسا از توانش خارج است و تعدد نقش‌های خانگی و کار بیرون از منزل فشار مضاعف براو وارد می‌کند، باید از جهت نوع کار اشتغال درعرصهٔ عمومی با ویژگی‌های جسمی زن تناسب داشته باشد.

ج: متناسب با ویژگی‌های روحی زن

اینکه زن از نظر روحی حساس بوده و انعطاف پذیر می‌باشد باید از لحاظ نوع مسئولیتی که به او واگذار می‌شود فشارهای عصبی و دچار بیمارهای روانی نشود و کارایی او در نقش مادری وهمسری کاهش نیابد؛ زیرا زن شاغل، در معرض استرس وآلودگی احساسی قرار می‌گیرد، پس کارهای مانند: قضاوت با روحیه زنان سازگاری ندارد.

رویکرد فقهی اشتغال زن

باتوجه به اینکه دین اسلام برای هریک از زن و مرد حریمی قائل است که باید در جامعه محترم شمرده شود. و قانون منع اختلاط زن و مرد نامحرم در فقه اسلامی در حقیقت به

معنای جلوگیری از ورود افراد به قلمرو خصوصی انسان‌ها است، افزون بر آن از نظر اسلام تنها زنان و مردان محرم می‌توانند اجتماع مختلط داشته باشند. بنابراین جلوگیری از اختلاط و جداسازی محل اجتماع زن و مرد در مکان‌های عمومی، مجالس و کلاس‌های درس جزء فرهنگ اسلامی است و باید حفظ شود. بنابراین بر اساس باورها و عقاید حاکم بر جامعۀ اسلامی هر حیطۀ کاری برای فعالیت زنان مناسب نیست. ازاین رو مکان شغلی زن باید از هر لحاظ با ارزش‌های دینی و باشئونات زن موافق باشد، و شرایطی را دارا باشد:

الف) عدم اختلاط گفتاری

از آن جا که زن با حضور در اجتماع و با اشتغال در ادارات و مراکز فرهنگی و اقتصادی بناچار با مردان نامحرم رویا رو می‌شود وگاه ضرورت کاری ایجاب می‌کند با آن‌ها اختلاط کلامی داشته باشد. برای پیشگیری باید به مسئلۀ عدم اختلاط رعایت کافی داشته باشد و حریم ارتباط خود بامردا ن نامحرم را حفظ نماید یعنی از هر دری ارتباط گفتاری با نامحرم برقرار نکند؛ زیرا عدم اختلاط ضامن کنترل غرایز وامیال وبهداشت وسلامت روانی، اخلاقی وغریزی افراد جامعه و تامین امنیت اجتماعی خود زن است. چنان که دختران حضرت شعیب به مسئلۀ عدم اختلاط رعایت کافی داشتند و اختلاط را بر خلاف عفت می‌شمردند و عفت آنان در مکالمه با حضرت موسی و راه رفتن آنان گویا بوده است از سوی دیگر ارتباط کلامی با نامحرم، انگیزۀ هم صحبتی زن با همسرش را کاسته و ارتباط کلامش با او کمتر می‌شود. درحالی که ارتباط کلامی میان زوجین روابط زنا شویی را استوار می‌سازد.

ب) عدم اختلاط مکانی

باتوجه به نفوذ پذیری وجذابیت بالای زن برای جلب نظر جنس مخالف باید مکان شغلی آنان مجزا از مکان شغلی مردان باشد. بلکه در مناسبی قرار بگیرند که موجب برخوردزیاد آنان با مردان نشود. زنان مسلمان مانند دختران حضرت شعیب باید توجه کافی داشته باشند که د رمحیط خلوت با مرد نامحرم مشغول به کار نباشند. زیرا این اختلاط ممکن است آنان را در معرض نگاه‌های آلوده و ناپاک هوس‌بازان قرار دهد و امنیت اجتماعی آنان را سلب نماید.

ج) ازجهت پوشش

باتوجه به این که درجامعه افراد بیمار دل مزاحم زنان شده و ممکن است آنان را مورد اذیت وآزار جنسی قراردهند و امنیت را از آن‌ها سلب نمایند؛ درحالی که امنیت جنسی، جانی و آبرویی زنان در جامعه از مهمترین نیازهای اجتماعی آنان است. و خداوند متعال برای تامین این امنیت تدابیری در اصل خلقت و مقررات و احکام شرعی اندیشیده است و در آفرینش و فطرت زن حیاء واشتیاق شدید به عفت و پاک دامنی، پوشش دربرابر نامحرمان را قرارداده است؛ به طوری که در پرتو آن احساس شخصیت و ارزشمندی کرده و در صورت لکه دارشدن دامنش احساس حقارت و زبونی و حتی درصورت متهم شدن به تهمت ناروا، آرزوی مرگ می‌کند. (کوهی، ۱۳۸۳:۱۵۵). بنابراین زن باید بر طبق موازین اسلامی با لباس مناسب و رعایت حجاب، در محیط کاری حاضر شود تا در معرض چشم‌انداز سوءقرار نگیرد.

ترسیم الگو اشتغال زن بر اساس آیات و روایات در دین

الف: حفظ حجاب و پوشش اسلامی

دین مبین اسلام در مورد حضور اجتماعی زنان توجه زیادی به وجود مانع در معاشرت‌های زن و مرد و پیشگیری از اختلاط و آمیختگی دو جنس مخالفت دارد. آیاتی نیز نظیر آیهٔ حجاب(احزاب/۵۵). وآیهٔ خمار(نور/۳۱). زنان با ایمان را به رعایت حجاب و داشتن پوشش مناسب توصیه می‌کند. از این رو به هنگام حضور در اجتماع برای انجام کار و فعالیت اقتصادی بایسته است بر طبق الگوی اسلامی اشتغال زنان با حجاب و پوشش اسلامی با شد زیرا در اثر به کارگیری این اصل سبب رهایی قلب از وسوسه‌های شیطانی شده و آرامش روانی را برای خود تامین می‌کند. و از ایجاب التهاب و هیجان جنسی در جامع پیشگیری می‌کند در نهایت باعث استحکام پیوند خانوادگی شده و امنیت خود و خانواده و جامعهٔ اسلامی را بیمه می‌کند، لذا از نظر آیات و روایات پوشش برتر آن نوع پوششی است که زن تمام اندام خود، جزء صورت و دست‌ها از نامحرم بپوشاند البته پوشش برتر چهار ویژگی دارد:

۱- از نظر بلندی سرتاسر قامت زن را بپوشاند؛

۲-از نظر گشادی، برجستگی‌های اندام زن را پنهان کند؛

۳-رنگ آن جلف و جلب توجه کننده نباشد؛

۴- به مقداری ضخیم باشد که اندام زن از پشت آن نمایان نباشد.

این ویژگی‌های تاحدود فراوانی برچادر و چیزی شبیه آن که برش ومدل ندارد وبه صورت سرتا سری است منطبق می‌شود(طاهری نیا، ۱۳۸۹:۱۷۷و۱۱۶)

ب: پرهیز از تبرج

تبرج ازریشۀ برج به معنای نمایان کردن چیزی است که باید پنهان باشد. مانند ساختمان‌های بلند مرتفع و اظهار زیبا یی‌های زن(طبرسی، ۲۶۹:۱۳۵۴). ازاین رو، زن برای حضور دراجتماع و در میان مردان نامحرم موظف است از هرگونه ظاهر نمایی مانند پوشیدن انواع لباسهای تحریک کننده، هوس انگیز و تنگ که برجستگی‌های بدن را به طور کامل با جلوه‌ای زیباتر نشان می‌دهد و نیز انواع کفش‌ها و جوراب‌های مهییج و زدن عینک‌های زیبایی که سبب انگشت نما شدن او در جامعه می‌شود بپرهیزد.

ج: ممنوعیت اختلاط

اسلام برای هریک از زن مرد حریمی قائل است که باید در جامعه محترم شمرده شود. قانون منع اختلاط زن ومرد نامحرم در فقه اسلامی، در حقیقت به معنای جلوگیری از ورود افراد به قلمرو خصوصی انسان‌هاست (همان، ۱۲۱) ۱۲۲)زنان برطبق این الگوی اسلامی شایسته است که از اظهار زیبایی‌های خود برای حفظ امنیت خود و خانواده واجتماع پرهیز نمایند. همانند دختران حضرت شعیب که با رعایت اصل ممنوعیت اختلاط و دوری از مردان نامحرم سبب ارج نهادن حضرت موسی به آنها و تایید رفتار پسندیدۀ ایشان شد، تا جایی که خود نزدیک چاه شده و گوسفندان را آب داد و دختران را به خانه فرستاد(قصص/۲۳).

د: پرهیز از خلوت با نامحرم

به دلیل این که اشتغال زن در خارج از خانه، گاهی با خلوت کردن با مرد نامحرم؛ همراه است، به گونه‌ای که غیر از آن دو، فرد دیگری وجود ندارد. زن برای پیروی از شرع اسلامی

اشتغال، بهتر است در محیطی مشغول به کار وفعالیت شود که مضطر به خلوت با افراد بیگانه نشود.

ذ: سنگینی ومتانت

بر طبق آیهٔ شریفهٔ «فلا تخضعن بالقول»احزاب/۳۲)برای پیروی از الگوی اسلامی اشتغال زنان باید در گفتار خود با نامحرمان، در محل کار و اشتغال، با وقار و سنگین باشند و با تکبر وغرور برخورد نمایند؛ چرا که تکبر در اسلام در خصوص زن در ارتباط با مردان نامحرم، پسندیده و مطلوب است؛ زیرا منفی بودن این صفت، به سبب آثار ناشایست و زیان باری است که بر آن مترتب می‌شود، ودامن زن را از آلودگی حفظ می‌کند.

نتیجه

زن محور اصلی کانون خانواده بوده و نقش مهم و اساسی را در انسان‌سازی به عهده دارد و می‌تواند در دامن خود زنان و مردان بزرگی را تربیت نماید. از دامن زن مرد به معراج می‌رود. بر همین اساس اسلام به زن و خانه‌داری خیلی بهاء داده و اشتغال او را به کارهای خانه و رسیدگی به امور فرزندان و شوهرداری را در اولویت نخست قرار داده است. زن می‌تواند از راه خوب همسرداری کردن و تربیت فرزندان صالح و شایسته به خود و خانواده و اجتماع کمک بزرگی نماید. ولی با توجه به اینکه حضور زن در برخی از مشاغل مختص زنان در جامعه ضروری است و اگر به این نیاز پاسخ ندهد خسارت جبران‌ناپذیری بر پیکر جامعه وارد می‌شود اسلام حضور زن را در اجتماع برای اشتغال در خارج از منزل با رعایت ارزش‌ها و مطابق با عرف و شرع اسلامی، ممنوع نکرده است؛ بلکه در برخی موارد حضور زن را برای اشتغال در خارج از خانه بر طبق ضرورت اجتماعی لازم دانسته و در اولویت قرار داده است.

بنابراین اگر شاخصه‌های اشتغال زنان در محیط خارج از خانه بر اساس ارزش‌ها و موافق با شرع و دین اسلام باشد. و زنان نیز شرایط و مقررات اسلام را به هنگام اشتغال در عرصهٔ عمومی مراعات نمایند و طبق موازین اسلامی مشغول به کار و فعالیت شوند؛ نه تنها آسیب‌هایی برای خود و خانواده و اجتماع به ارمغان نخواهند آورد؛ بلکه به خاطر اشتغال در خارج از منزل منفعت هم خواهند برد و رضایت کامل را کسب خواهند کرد.

سال بیست و یکم، شمارهٔ ۸۳، تابستان ۱۴۰۳

دستیابی به موازین اسلامی اشتغال بسته به درایت و تدبیر زن دارد که با مدیریت زمان و برنامه ریزی دقیق و سنجیده و پیروی از الگوی اسلامی اشتغال به این مطلوب خواهد رسید.

فهرست منابع

قرآن

الجزری، عزالدین، **اسدالغابه فی معرفه الصحابه**، ۱۴۰۵ ق، بیروت، انتشارات دار احیاء التراث العربی.

جلالی کندری، سهیلا، **زن مسلمان، پرده نشینی یا حضور اجتماعی**، ۱۳۸۳ش، چاپ اول، تهران، دانشگاه الزهراء(س).

الخوری شرتونی، سعید، اقرب الموارد **فی فصح العربیه و الشوارد**، جلد۳، قم، ۱۴۰۳ق انتشا،. مکتبه، آیت الله مرعشی نجفی.

بیرو، آلن، **فرهنگ علوم اجتماعی**، ۱۳۷۰ش، مترجم، باقر ساروخانی، تهران، انشارات کیهان.

سووه، توماس، ۱۳۵۴ش، **فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی**، تهران، انتشارات مازیار.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد بن فضل، ۱۳۷۴ش، **المفردات فی غریب القرآن**، مترجم سید غلامرضا –خسروی، ج ۲، چاپ دوم، تهران. دفتر نشر کتاب.

طبرسی، حسن بن فضل، **مکارم الاخلاق**، ۱۳۶۵ چاپ اول، بی جا، تهران، انتشارات فراهانی.

طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۷، مترجم: شیخ محمد رازی، ۱۴۱۵ه– ۱۹۸۵م، بیروت.

طباطبایی، محمد حسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج۱۳۸۲، ۱۶، مترجم، سید محمد خامنه و سید محمد باقر موسوی ۱۳۸۲، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعۀ مدرسین حوزۀ علمیه قم.

طاهری نیا، احمد، **حضور زن در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی از نگاه آیات و روایات**، چاپ اول ۱۳۸۹، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

عمید، حسن،، ۱۳۶۳ش، **فرهنگ فارسی عمید**، بی نا، چاپ اول، تهران.

عاملی، محمدبن الحسن الحر، ۱۹۹۱م **وسائل الشیعه الی التحصیل** مسائل الشریعه، تحقیق شیخ عبدالرحیم ربانی شیرازی، دار الاحیا التراث العربی، بی چا، بیروت، لبنان.

علاسوند، فریبا، **زن در اسلام**، ج۱۳۹۰، ۲، قم، مرکز نشر هاجر.

قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، ج ۱۵، ۱۳۷۸، قم، اتتشارات در راه حق.

کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی**، تصحیح علی اکبر غفاری، ۱۳۷۵، قم، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه.

کوهی، رضا، محمد رضا، ۱۳۸۳، **آسیب شناسی**، قم، چاپ اول، انتشارات پارسیان.

کلینی، محمد بن یعقوب، **الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری**، ۱۳۷۵، تهران، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه.